

Т.Зарицька, ст. викладач

Нове видання поезій Тараса Шевченка в перекладах Віри Річ

В англомовному світі найактивнішим популяризатором творчості Тараса Шевченка в наш час є британська письменниця, журналістка і талановита перекладачка Віра Річ (24.04.1936, Лондон).

Віра Річ – Член Пен-клубу з 1961 року та Королівського інституту міжнародних відносин з 1978 року. Лауреат премії імені І.Франка, член Спілки письменників України (1997). 2006 року Указом Президента України Віктора Ющенка Віру Річ нагороджено орденом княгині Ольги третього ступеня. У жовтні 2007 року Національна спілка письменників України нагородила її Почесною відзнакою.

Віра Річ навчалася в Оксфордському університеті, спеціалізувалася у давньоанглійській і давньоскандинавській мовах (1955–1957) та в Лондонському університеті, де вивчала математику та факультативно українську мову (1958–1961). В університеті Віра Річ захопилася поезією Т. Шевченка, відчула велич і геніальність його творів, прониклась бажанням познайомити англомовний світ з силою його правдивого мистецького слова, усвідомивши, що Т.Шевченко належить не тільки Україні, а й усьому людству.

Перший переклад поезії Т.Шевченка – поеми "Кавказ" – англійською мовою опубліковано 1959 року разом з розвідкою перекладачки про цю поему. В 1959–1969 роках Віра Річ опублікувала переклади 51-го твору Т. Шевченка (в тому числі дев'ять поем) та уривки поеми "Княжна".

У 1961 році побачила світ збірка "Пісня з темряви" ("Song out of Darkness"), куди ввійшли 38 перекладів, кращі з них – "Якось-то йдучи уночі...", "Неофіти", "Гамалія", "Кавказ", "Причинна", "Садок вишневий коло хати...", "Великий льох", "І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм..." та інші. У передмові до збірки "Пісня з темряви" перекладознавець, фразеограф, перекладач П.П.Селвер дав високу оцінку перекладам Віри Річ і спростував твердження про неможливість повноцінного поетичного перекладу, вмістивши свій художній переклад "Заповіту", вперше опублікованого в 1915 році.

"Пісня з темряви" – це частина першого тому трьохтомного видання творів Т.Шевченка, запланованого Шевченківським ювілейним комітетом у Великобританії (1961, 1964) англійською мовою. У збірці опубліковано шевченкознавчі статті британських славістів В.К. Метьюза і В.Л.Свободи. Крім того, Віра Річ друкує багато перекладів творів Т. Шевченка та літературознавчі статті з україністики в періодичних виданнях. Зокрема в журналі "Український огляд" ("The Ukrainian Review") опубліковано цикл "В казематі" (1965), поезії "Сон" ("На панщині пшеницю жала...", 1964), "На вічну пам'ять Котляревському" (1969, 1998), "До Основ'яненка" (1993), "Лічу в неволі дні і ночі...", "Подражаніє 11 псалму", "Я не нездужаю, нівроку..." (1994) та інші.

Постать Т.Шевченка весь час зростає в свідомості громадськості світу, його поезія збуджує інтерес і набуває визнання. Його читають, вивчають, про нього пишуть, його перекладають.

У 2007 році в Києві у видавництві "Мистецтво" побачило світ унікальне видання "Тарас Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка" ("Taras Shevchenko. Selected Poems. Paintings. Graphic Works") українською та англійською мовами, упорядковане відомим літературознавцем, заступником директора з наукової та видавничої діяльності Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України Сергієм Гальченком. Він подав 92 поетичні твори Т.Шевченка в найкращих перекладах лауреата перекладацької премії імені І. Франка Національної спілки письменників України Віри Річ. Коментарі С.Гальченка до "Кобзаря" за розміром і характером інтерпретації можна вважати науковою монографією. Вступна стаття академіка НАН України Івана Дзюби висвітлює основний життєвий і творчий шлях поета в українському і світовому контекстах. Особливо наголосивши, що поезія Т. Шевченка, зміст, характер і призначення якої безпосередньо національні, виростає до світових масштабів і набуває загальнолюдського значення. Тому "...Т.Шевченко належить не лише Україні – всьому людству, хоч кожне його слово – про Україну"[1, 43].

Коментарі англійською мовою та біографічна довідка про Віру Річ у цьому виданні подані професором Львівського національного університету імені І. Франка Роксоляною Зорівчак за участю Віри Річ. Художнє оформлення та макет – художника Петра Буркута.

Поетична чарівність цього видання ще більше зростає тим, що тут вміщені репродукції художніх творів Т.Шевченка, упорядкованих мистецтвознавцем Тетяною Андрущенко. У поданій статті "Малярство Тараса Шевченка" авторка показала малярську спадщину Т.Шевченка крізь призму його поетичного генія. Поетичний і малярський талант Т.Шевченка був підпорядкований найбільшому його почуттю – любові до України, до її народу. А відтворення життя у всіх його глибинних зв'язках робить його творчість позачасовою.

Т.Шевченко був новатором у багатьох художніх галузях, стояв біля витоків новітнього гравірувального мистецтва, впритул підійшов до імпресіоністичного живопису, був чудовим портретистом, його пейзажні малюнки – це витончені твори мистецтва, де кожна деталь є поезією краси. Офортне мистецтво Т.Шевченка ввібрало в себе весь його професійний досвід, всеперемагаючу волю до творчості і принесло йому світову славу. Творчість Т.Шевченка часто порівнюють з творчістю Рембрандта. Його автобіографічні малюнки під час заслання та замальовки з життя казахського народу мають надзвичайну енергію і нагадують Рембрандта. Проте їх єднало не тільки те, що Т.Шевченко володів таким же гострим контрастом світла і тіні. Т.Шевченкові був близький драматизм Рембрандта.

В історії англійської шевченкіани назване видання поклато початок новому етапу в засвоєнні творчості Т. Шевченка.

За добром поезій, різноманітністю, художнім відтворенням, а головне за якістю перекладів, воно знаменує подальший крок в досвіді перекладання творів Т. Шевченка, стало незаперечним здобутком англійської літератури і

належить до найкращих в зарубіжній шевченкіані.

Сила зовні простої поезії Т.Шевченка – в її багатомірності, багатощаровості. Його думки-почуття ніколи не одноплщинні. Його любов, гнів, біль, зневага – це цілий спектр почуттів. Ось чому твори Т.Шевченка складні для перекладу.

Як досвідчена перекладачка Віра Річ розробила принципи художнього перекладу поезії Т.Шевченка, які передбачили змістовну точність, передачу образності, стилістичні й естетичні функції першотвору та його ритміко-мелодійну структуру. Вона дбала, щоб переклад жив тим же самим внутрішнім життям, що й оригінал, щоб слова в новому середовищі виконували ту ж саму смислову функцію, що і в першотворі.

При передачі стилевих особливостей твору перекладачка намагалася зберегти образність поетичної мови поета, її емоційну насиченість. Тому її переклади поетично виразні, звучать природно і дають уявлення про оригінал.

В англійську поезію Віра Річ внесла народнопісенний характер поезії Т. Шевченка та ритміко-інтонаційний малюнок національного колориту, елементи етнографії, топоніміки, звичаїв та побуту.

При доборі лексики перекладачка іноді вдавалась до словотворення, знаходила неологізми, які своїми семантико-стилістичними якостями відповідали б оригіналу.

Звичайно, не завжди всі нюанси та художні деталі оригіналу знаходять своє відображення в перекладі. Часто перекладачці доводилося йти на компроміси – однак, загальне звучання твору ніколи не змінювалось.

Переклади Віри Річ – це зразок високохудожнього, повноцінного перекладу з глибоким відчуттям духу Шевченкової поезії, що відкриває нові можливості в освоєнні поетичної спадщини поета.

Віра Річ добре обізнана з літературним процесом в Україні, з українською культурою, мовою. Вона переклала майже всю політичну лірику та політичні поеми Т. Шевченка. Мистецький рівень і художня цінність її перекладів вищі за її попередників.

Це видання можна оцінити як безперечний успіх в галузі англомовного перекладу поезії Т.Шевченка, воно посідає особливе місце в історії англо-українських культурних зв'язків.

Заслуга англійської поетеси Віри Річ полягає в тому, що вона своїми перекладами з повним знанням справи познайомила англомовного читача з найкращою поезією Т. Шевченка, яка звучить як сучасні оригінальні твори.

Наскільки майстерно передала Віра Річ зміст і форму, ритмомелодію оригіналу найкраще простежити на конкретних прикладах.

Поема "Кавказ" – один з найкращих творів Т. Шевченка – написана в Переяславі 1845 року; вона півтора століття не втрачає своєї актуальності й звучить величним гімном борцям за волю.

Віра Річ взялась перекладати поему "Кавказ", щоб познайомити англомовних читачів з політичною лірикою Т. Шевченка. Як досвідчений перекладач, вона глибоко прониклася темою твору, відчула соціально-політичне звучання поеми, її загальнолюдські мотиви, спрямовані проти колоніалізму, зла і несправедливості, й адекватно відтворила соціально

загострені аспекти, тематичне і стильове розмаїття, поліфонію почуттів та ритміко-інтонаційне звучання першотвору.

Перекладачка майстерно передала переконливі думки поета про неможливість знищення душі народу та його прагнення до волі в символічному образі нескореного Прометея. Поет розумів, що без волі не може бути щаслива Україна і це розуміння обумовлювало його співчуття до долі інших знедолених народів. "Не вмирає душа наша/, Не вмирає воля" ("For our soul will never perish/, Freedom knows no dying"), а слова "Не скує душі живої/ І слова живого" ("Cannot bind the living spirit/, Nor the living word") звучать пророчо.

У Вашингтоні (округ Колумбія) 1964 року відкрито пам'ятник борцю за свободу і незалежність всіх поневолених народів Тарасу Григоровичу Шевченку, де викарбувані слова з поеми "Кавказ" у перекладі Віри Річ:

...Our soul shall never perish.	Не вмирає душа наша,
Freedom knows no dying.	Не вмирає воля.
And the greedy cannot harvest	І неситий не
виоре Fields where seas are lying;	На дні моря
поле, Cannot bind the living spirit	Не скує душі живої
Nor the living word.	І слова живого.
Cannot smirch the sacred glory	Не понесе слави Бога,
Of th'almighty Lord.	Великого Бога. [I. 286]

Taras Shevchenko " The Caucasus", 1845.

Останні рядки "Не понесе слави Бога, / Великого Бога" доповнюють головний смисл поеми темою Бога, до якого поет звертається як до Вищого Судді милосердя. Іноді докоряє йому за несправедливість до долі поневолених народів. Правда у Т. Шевченка – це вища справедливість, якщо вона "спить", то це значить, що її немає.

Кати знущаються над нами,	The	hangman tortures, mocks and
jeers, А правда наша п'яна спить.	Our	drunken truth sleeps on –
as dead!		

Коли вона прокинеться?...	When will she wake once more from slumber?...
А поки що течуть ріки,	Meanwhile, rivers rise in flood,
Криваві ріки! [I, 288]	Swollen streams of blood [I, 289]

Однак, поет вірить в добру справедливу силу, що "Встане правда! встане воля!" ("Liberty and right shall triumph"), пророкуючи майбутню долю українському народові. Тема майбутньої долі України і її розвиток – новий ідейно-тематичний напрям, започаткований у творчості Т. Шевченка.

Ми віруєм Твоїй силі	Truly in Thy might, Thy living
І духу живому.	Spirit we believe;
Встане правда! встане воля!	Liberty and right shall triumph,
І Тобі одному	And, O Lord, to Thee
Помоляться всі язики	Every tongue on earth shall pray
Вовіки і віки [I. 288]	Through the length of days. [I. 289]

Жахлива картина результатів загарбницької війни постає в гострих зболених словах поета:

...Лягло костьми	...Since then, the ground
Людей муштрованих чимало,	Is strewn with conscripts' scattered bones.
А сльоз, а крові? Напоїть	And tears? And blood? Enough to drown

Всі імператорів би стало All emperors with all their sons
З дітьми і внуками, втопить And grandsons eager for the throne
В слезах удов'їх...[I. 288] In widows' tears...[I. 289]

Світова поезія нічого сильнішого від сарказму Т.Шевченка не знає, і щоб відтворити високе мистецтво сатиричного слова поета, яке в цьому творі набуло високої довершеності, Віра Річ використала гнівну інвективу і адекватно показала гріх, сором, зневагу, а не славу, відтворивши зміст і форму оригіналу. Всі, хто цькує волю, хорти, псарі та царі поставлені в один ряд: "Слава! Слава! /Хортам, і гончим, і псарям, / І нашим батюшкам-царям / Слава". [I, 288]

...Glory! Glory!
Glory to wolf-hounds, trappers, hunters,
And to the tsars, our "little fathers",
Glory! [I, 289]

Слово "слава" наповнюється іншим змістом, коли мова йде про звитяжних горців, які борються за волю. Воно звучить полум'яним закликком до переможної боротьби, стверджуючи свободу. Перекладачка адекватно передала зміст Шевченкового слова англійською мовою.

І вам слава, сині гори, And glory to you, dark-blue mountains,
Кригою окуті. Frost and snow protect you;
І вам, лицарі великі, And to you, great-hearted heroes,
Богом не забуті. God does not forget you.
Боріться – поборете, Battle on—and win your battle!
Вам Бог помагає! God Himself will aid you;
За вас правда. за вас слава At your side fight truth and glory,
І воля святая! [I, 288] Right and holy freedom. [I, 289]

Далі йде наростання саркастичної хвилі, де поет тонко пародіює підступні постулати колонізаторів, яких дратує, що не все їм підпорядковане: Ми християне; храми, школи, We're Christians. We have shrines and, learning,
Усе добро, сам Бог у нас! And all that's good. God likes us too!
Нам тільки сакля очіколе: Your croft alone still spoils our
view; Чого вона стоїть у вас, Why does it stand upon your land
Не нами дана; ... Without our leave?...

...Чом ви нам Why don't you, when all's said and done,
Платить за сонце не повинні! Pay excise duty on the sun? [I. 291]
[I. 290]

Підступно звучать і рядки фарисейського імперського мислення.
Якби ви з нами подружили, If only you'd be friendly too,
Багато б дечому навчились!... There'd be so much to show to you. [I, 291]
Все покажем! Тільки дайте Come to us, and all you ought
Себе в руки взяти. To know will be made plain:
Які тюрми муровати, Prison building will be
taught, Кайдани кувати, How to forge your chains,
Як і носить!... і як плести How to wear them, how the knout
Кнути узловаті – Is plaited – we'll explain
Всьому навчим; тільки дайте All our science. Only yield
Свої сині гори Your dark – blue mountains, please –

Остатнії...бо вже взяли They alone defy us now,
І поле, і море [1, 294] We hold the plains and seas! [1, 295]
"Як і носій тл..." ("How to wear them") – це приклад геніальної художньої
полісемічності Шевченкового слова.

Кінець поеми – елегія прощання з дорогим щирим другом Яковом де Бальменом, який загинув на Кавказі. Це була особлива дружба різнобічно обдарованих, освічених людей, яких зближала доброта, людяність і висока моральність. Обидва були письменниками, художниками, українськими патріотами. Т. Шевченко знав про прив'язаність і любов Якова де Бальмена до України і вірив, що його душа буде постійно витати над Україною.

О друже мій добрий! друже незабутий!

Живою душею в Україні витай,

Літай з козаками понад берегами,

Розриті могили в степу назирай.

Заплач з козаками дрібними сльозами

І мене з неволі в степу виглядай. [1, 294]

Віра Річ, як поетично обдарована особистість, у своєму перекладі передала весь спектр почуттів поета: багатобарвну мовну гаму, різноманітні ритміко-стилістичні засоби, потужний викривальний сарказм, заклики до боротьби за волю, вболівання за долю народу і глибокий сум з приводу загибелі дорогого друга Якова де Бальмена, якому поет присвятив цей твір.

My friend, my dear friend, in my thoughts unforgotten!

Come, living soul, come to Ukraina again;

Fly across banks with the Cossacks, stand guard

Beside heroes' robbed gravemounds, and wait in the plain,

Sharing the tears that the Cossacks are weeping,

Until I escape from this slavery and pain. [1, 295]

Поема "Кавказ", за висловом І.Франка, – "се огниста інвектива проти "темного царства" зі становища загальнолюдського, се, може, найкраще свідоцтво могутнього всеобіймаючого, щиро людського почуття нашого поета... [2, 137]. "Натомість "Кавказ", що являється немов один величезний вибух чуття, також щодо форми мусимо вважати одним з найкращих творів Шевченка"... [2,138]. Тому звернення Віри Річ до одного з найперших художніх антиколоніальних творів, який силою вибуховості не має собі рівних – не випадкове. Поема Т.Шевченка "Кавказ", написана більш як півтора століття тому (1845), не втратила актуальності і в наш час.

Поезія Т.Шевченка, яка складає це видання, народилася на тернистих дорогах життя поета, писалась в мандрах по Україні, в моторошних казематах, в палючих закаспійських пустелях. Вся вона наповнена індивідуальним чуттям поета, який усвідомив своє покликання відтворити давню славу своєї землі, пробудити національне самоусвідомлення народу, національну гідність, справедливість і свободу. У поезії Т. Шевченка домінують афоризми, де узагальнені глибокі думки, виражені в лаконічній формі.

Віра Річ як перекладач поєднала в собі різноманітні таланти та всебічну ерудицію, вона – поет, літературний критик, видавець, редактор, знавець світової літератури, борець за права людини. Більш як п'ять десятиліть років

вона працює перекладачем, досягнула високу поетичну майстерність Шевченка-лірика і довела, що своєрідність і неповторність інтонаційної будови та краса поезії цього українського генія може бути відтворена англійською мовою.

Перед англійським читачем поезія Т.Шевченка постала у всій багатогранності і національній своєрідності як борця проти соціального зла і несправедливості, так і поета-лірика – співця найглибших людських почуттів, у творчості якого втілений поетичний геній українського народу.

Краса поезії Т. Шевченка, його палкий пророчий дар здобули світове визнання та всенародну любов. І в наші дні поет своїм правдивим словом надихає людство на світле майбуття.

Переклади Віри Річ, які увійшли до видання "Тарас Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка" (К., 2007) є високохудожнім здобутком англійської шевченкіани.

1. Тарас Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка (Taras Shevchenko. Selected Poems. Paintings. Graphic Works).– К, 2007; 2. Франко І. Зібрання творів У 50 т. – К., 1980. – Т.26.